

Son Dönemde Yaşanan Gelişmeler Işığında Türkiye’de Sebze İhracatına Genel Bir Bakış

Atnan Uğur, Ozan Zambı, Ercan Ekbiç

Ordu Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bahçe Bitkileri Bölümü, Ordu

e-posta: atnanugur@gmail.com

Özet

Sebze yetiştiriciliği ülkemizdeki elverişli ekolojik koşullar, zengin biyolojik çeşitlilik, insan beslenmesi ve sağlığına faydalı olması açısından her zaman önemli bir sektör olmuştur. Bu çalışmada son yıllardaki ülkemizin sebze üretim ve ihracatındaki rekabet gücümüzün diğer ülkelere göre durumu belirlenmeye çalışılmıştır. Ülkemiz sebze üretiminde, Avrupa'nın en çok sebze üreticisi ülke konumunda olup yaklaşık 28 milyon ton yıllık üretim ile dünyada dördüncü sırada yer almaktadır. Sebze ihracatımızın üretime oranı %4.3 tür. Ülkemiz sebze ihracatının parasal değeri yaklaşık 700 milyon dolardır. Domates sebze ihracatında 430 milyon dolar ile %61.5'lik bir paya sahiptir. Sebze ihracatında %54 oran ile Rusya Federasyonu en çok ihracat yaptığımız ülkedir. Son yıllarda özellikle ekonomik ve siyasal iç karışıklıkların olduğu ihracat pazarımızda kısa ve uzun vadeli süreçte bazı olumsuzluklar yaşandığı belirlenmiştir. Uluslararası piyasalarda doların yükselmesi, Ukrayna ve Rusya arasındaki siyasi kriz ve Ortadoğu'da ki gelişmeler bunlardan bazılarıdır. Çalışmada ayrıca ihracata kazandırılan yenilikler, ihracatın trendi ve ihracatta karşılaşılan diğer sorunlar ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Sebze, üretim, ihracat, ekonomik kriz

A General Outlook on the Export of Vegetable in Turkey in the Light of the Recently Experienced Developments

Abstract

The vegetable growing has always been an important sector due to the convenient conditions, rich biological diversity in our country, human feeding and its being healthy. The objective of this paper is to specify the condition of our competition power in vegetable production and export in comparison to other countries. Our country is the most vegetable producer country in the Europe and ranked as fourth in the world with circa 28 million ton production on annual basis. The ratio of vegetable export on the production is 4,3%. Monetary value of our vegetable export is approximately 700 million dollars. Tomato has 61, 5 % share with 430 million dollars in vegetable export. Russian Federation is the country that we export most with 54% in the terms of vegetable export. It has been specified that there have been experienced some short and long term problems in our export market due to the economical and political internal disorder. Some of them are the rise of dollar in the international markets, political crisis between Ukraine and Russia and development in Middle East. In this paper, innovations in the export, trend of export and other problems experienced in the export have been addressed.

Keywords: Vegetable, production, export, economic crisis

Giriş

Sebzeler A, B, C vitaminleri, çeşitli mineral maddeler ve lif bakımından zengin olmasından dolayı insan beslenmesi açısından önemli bir yere sahiptir. Bazı sebze türleri protein bakımından da zengindir. Günlük mineral madde ve vitamin ihtiyacı yeterli miktarda sebze tüketilerek karşılanabilmektedir (Abak, 2010). Sebzeler alkali miktarının fazla olmasından dolayı asitlik maddeleri nötralize etme özelliği vardır. İçerdiği selüloz sayesinde bağırsakların normal olarak çalışmasına yardımcı olmaktadır. İçerdikleri baharat ve güzel kokular sayesinde iştah açıcı özelliğe de sahiptir. Ayrıca düşük kalori değerleri ile sebzeler diyet ürünü olarak kullanılabilmektedir (Megap,

2007). Ülkemiz sahip olduğu ekolojik koşulları yanı sıra jeopolitik konumu nedeniyle sebze üretimi ve ticareti açısından önemli bir konumda bulunmaktadır. Yetiştirilen türlerin üretim miktarları yanında zengin kültürel çeşitlilik sebzeçiliğin bir kültür haline gelmesine neden olmuştur. Sebzelerin zengin biyolojik çeşitliliği yanında insan beslenmesi ve sağlığındaki etkileri nedeniyle her zaman önemli bir sektör durumundadır. Üretilen ürünlerin gerek üretim gerekse de pazarlanması aşamalarında istihdama ciddi katkılar sağlamaktadır. Türkiye’de sebzeler genellikle yaş olarak tüketilmekle birlikte, kurutulan, dondurulmuş ve konservelik sebzelerde tüketici ve firmalar tarafından talep edilmektedir. Sebze üretimi, ülkemiz bahçe bitkileri üretimi içerisinde büyük bir paya

sahiptir. Dünyada 150'ye yakın meyve ve sebze türü ekonomik olarak üretilmektedir. Bunlardan 80'i ülkemizde ekonomik olarak üretilmektedir (Türkey, 1998). Üretilen türlerin yurt içi tüketimleri ile birlikte bir kısmı da ihraç edilerek (%4.3) ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır. Bu nedenle sebze sektörü tüm paydaşları ile ülkesel bazda sosyal ve ekonomik gelişimde etkili olmaktadır. Tüm sebze üretiminin yaklaşık olarak %68'i Akdeniz, Ege ve Marmara bölgemizde üretilmektedir. (Akbay, 2005)

Bu çalışmada son yıllardaki ülkemizin sebze üretim ve ihracatındaki rekabet gücümüzün diğer ülkelere göre durumu belirlenmeye çalışılmıştır. Diğer ülkeler ile gerçekleştirdiğimiz yaş sebze ihracatına ilişkin istatistikî veriler doğrultusunda, sektörün son yıllarda gelişimi ve önemi ortaya konması amaçlanmıştır. Sebze ihracatı yaptığımız potansiyel pazarlar hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca ihracata kazandırılan yenilikler, ihracatın trend çeşitleri ve ihracatta karşılaşılan sorunlar ele alınmıştır.

Materyal ve Metot.

Çalışmada, FAO, TÜİK, İGEME, Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM), çeşitli ihracat birlikleri gibi çeşitli kaynaklardan ve konu ile ilgili yapılmış önceki çalışmalardan elde edilen veriler kullanılmıştır. Araştırılan verilere göre ülkemizdeki üretim miktarı ve ihracat değerleri tablolar şeklinde incelenerek ortaya konulmuştur.

Bulgular

Dünyada Sebze Üretimi

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)'nın verilerine göre; 2012 yılında dünyada 57,2 milyon hektar alanda 1.1 milyar ton yaş sebze üretimi yapılmıştır. Dünyada en çok üretilen on sebze arasında en çok 161 milyon ton ile domates üretilmektedir. Domatesi takiben karpuz 105 milyon ton ile ikinci sırada yer almakta. Üçüncü sırada ise kuru soğan takip etmektedir. Bu sebzeleri sırası ile lahana, hıyar ve kornişon, patlıcan, havuç ve şalgam, biber, marul ve hindibağ, kabak yer almaktadır (Çizelge 1). Üretimin ülkelere göre dağılımı Çizelge 2'de gösterilmektedir. Çin 573 milyon ton ile sebze üretiminde 2012 verilerine göre ilk sırada yer almaktadır. Çin Halk Cumhuriyetini sırası ile 109 milyon ton ve yaklaşık 36 milyon ton üretimle Hindistan ve A.B.D. takip

etmektedir. Ülkemiz Avrupalının en çok sebze üreticisi ülke konumunda olup yaklaşık 28 milyon ton üretim ile dördüncü sırada yer almaktadır.

Ülkemizde Sebze Üretimi

Dünyadaki pek çok ülkenin aksine ülkemizde her mevsim ve bölgede sebze yetiştiriciliği yapılmaktadır. Ülkemiz sebze üretiminde en önemli pay meyvesi yenen sebzelerdir. Domates, soğan, kavun, karpuz, patlıcan, hıyar ve biber bu grubu temsil eden en önemli sebzelerdir (Çizelge 3). Yıllara göre ülkemizde sebze üretimi artış göstermektedir. 2013 yılı tük verilerine göre sebze üretiminde yaklaşık 12 milyon ton ile domates en çok üretilen sebzedir.

Ülkemizde Sebze İhracatı

Ülkemizde sebze ihracatında miktar bakımından yaklaşık 600 bin ton, değer bakımından 430 milyon dolar ile domates ilk sırada yer almaktadır. Bunu takiben ikinci sırada miktar bakımından yaklaşık 83 bin ton, değer bakımından 80.5 milyon dolar ile biber takip etmektedir. Sırası ile hıyar, kornişon üçüncü sırada yer alırken, bunu soğan, şalot, kabak, patlıcan, havuç, turp, mantar, marul, hindiba ve diğer sebzeler yer almaktadır (Çizelge 4). En çok sebze ihracatı yaptığımız ülke 2014 verilerine göre toplam sebze ihracatının %54' ünü oluşturarak miktar bakımından 533 bin ton ile değer bakımından da 382 milyon dolar ile Rusya Federasyonudur. Rusya' yı sırası ile Almanya ve Ukrayna takip etmektedir (Çizelge 5).

Ülkemizde sebze ihracatı toplam 700 milyon dolara kadar ulaşmıştır. Bu değerle toplam tarım ve orman ürünleri içerisinde payı yaklaşık %30' dur. Ayrıca toplam sebze üretiminin %20 lik kısmı konserve, dondurulmuş ve kurutulmuş olarak değerlendirilerek üzere hammadde olarak kullanılmaktadır. (Abak, 2010)

Türkiye Yaş Sebze İhracatında Karşılaşılan Sorunlar

Sebze ihracatında karşılaşılan sorunlar genellikle diğer tarım ürünlerinin ihracatında yaşanan sorunlara benzerlik göstermektedir. Bu sorunların başında pazarın isteğine uygun miktarlarda ve kalitede ürün elde edememe, yüksek girdi maliyetleri ve rekabet edilebilirliğin düşük olması sayılabilir. Son yıllarda özellikle sera ürünlerinde bilinçsiz kimyasal ilaç

kullanımından dolayı meydana gelen “kalıntı” önemli bir sorun olarak görülmektedir. Kalıntı miktarı konusunda ülkelere göre değişen kabul edilebilir bir ilaç kalıntı limiti bulunmaktadır. Özellikle Rusya pazarında ülkeler arası siyasette yaşanan olumsuz gelişmelere bağlı olarak kalıntı limitleri konusunda daha sıkı kontroller yapılmaktadır. Sebze ihracatında diğer bir engel ise “Türk malı” imajının yeterince iyi olmamasıdır. İhracat yaptığımız bazı pazarlarda değişik sebeplere bağlı olarak ürünlerimiz, diğer ülkelerin ürünlerine nazaran daha az tercih edilmektedir (Eraktan, 2012).

Yaş sebzelerin biyolojik yapıları gereği depo ömürleri oldukça azdır. Kolay bozulmaları ihracatta önemli bir sorundur. İhracatı yapılan ürünlerde altyapı eksikliği ve bu eksikliği giderecek tutarlı bir tarım politikasının ülkemizde olmaması, üretici ve ihracatçının örgütlenememesi ve bilgi eksikliği, mali sorunlar, lojistik ve teknolojik sorunlar sebze ihracatını etkileyen diğer sorunlardır (Anonim, 2015). Tüm bunların yanında dış etkenlere bağlı olarak gelişen bazı sorunlar da bulunmaktadır. İhracata konulan kotalar bunun en bariz örneğidir. AB'nin kotaları sebze ürünlerinin Avrupa'ya ihracatı önündeki en büyük engeldir.

Önemli sebze ihracat pazarımız olan Rusya'da Ukrayna ile sorunlar nedeniyle Avrupa Birliği ve Amerika'nın uyguladığı bazı yaptırımlar nedeniyle özellikle petrol fiyatlarındaki düşüşler vatandaşın alım gücünü olumsuz yönde etkilemiştir. Ukrayna krizi ile birlikte 1 Haziran 2014 tarihinde 1 dolar 33.98 ruble iken krizin derinleşmesi ve Rusya'nın geri adım atmaması nedeniyle 1 Şubat 2015 tarihinde 1 dolar 70.05 ruble seviyelerini görmüştür. Hâlihazırda 13 Mart 2015 tarihi itibarıyla 1 dolar 61.20 ruble seviyelerinde seyretmektedir. Rublenin dolar karşısında değer kaybetmesi sebze ihracatımızı azaltmıştır. Bu azalış sadece krize bağlı gelişen bir durum olmayıp 2013-2014 yılı verileri incelendiğinde bir önceki yıla göre ihraç edilen sebze miktarı ve elde edilen gelir açısından dengesizlik söz konusu olmuştur. Aynı dönemde ihraç edilen ürün miktar olarak %29 artış gösterirken elde edilen gelir ise %11 artış göstermiştir (Akib, 2015). Bu sorunların yanında kuşkusuz ülkeler arasındaki savaşlar, ekonomik ve siyasal iç karışıklıklarda kısa ve uzun vadeli süreçte ihracatı olumsuz yönde etkilemektedir. Örneğin son dönemde yaşanan

Ukrayna, Irak ve Suriye'deki iç karışıklık ihracatı da sekteye uğratmaktadır.

Sebze İhracat Trendleri

En çok ihracat yaptığımız sebze olan domatesten normal domateslerden tek dönemde yetiştiriciliği yapılan Anıt F1, güzlük dönemde yetiştirilenlerde Nazal F1, Seval F1, Lamia F1, bahar dönemi yetiştiriciliğinde Newton F1 ve Şimşek F1 çeşitleri ihracatta tercih edilen çeşitlerimizdendir. Ayrıca salkım domatesten Bandita F1, kokteyl domatesten Seyit F1 ve Verti F1 çeşitleri ihraç ettiğimiz önemli çeşitlerdir. Bu çeşitlerin yanında Gülpembe F1 domates çeşidi her dönemde iç ve dış pazarda aranan çeşitlerdendir. Bu çeşit daha çok Balkan ülkelerine ve Rusya'ya ihraç edilmektedir.

Domatesten sonra ihraç ettiğimiz 82.700 ton ile ikinci sırada yer alan biberde daha çok sivri biberde Mert F1, dolma biberde Süper F1 ve Benino F1, kapy biberde Bellisa RZ F1 ve Diyar F1 çeşitleri ihracatta aranan biber çeşitlerindendir. Hıyar ihracatında daha çok “dikenli” olarak tabir edilen çeşitler söz konusudur. Dikenli hıyarda güzlük üretimde Mozayik F1, tek sezonda Botanik F1 hıyar çeşidi ve geç güzlük dönemde ise Basel F1 ihraç ettiğimiz önemli hıyar çeşitlerdendir.

Potansiyel Pazarlarımız

Rusya Federasyonu

Rusya Federasyonu ülkemizde en önemli sebze ihracatçısı konumundadır. Rusya alan olarak dünyanın en büyük ülkesi iken nüfus bakımından dokuzuncu büyük ülkesidir. Petrol ve doğal gaz açısından zengin doğal kaynaklara sahip olmasına karşın iklim özellikleri nedeniyle tarım ürünlerinde ithalatçı bir ülke konumundadır. Dünya tahıl üretiminin %3.8'ini karşılamasına rağmen Brezilya'dan et ve et ürünleri ihraç etmektedir. Rusya domates, lahana, karnabahar, soğan, sarımsak, hıyar, kavun, karpuzda ithalatçı ülke konumundadır. Rusya Federasyonu ile ülkemiz arasında yaş meyve sebze ihracatında pestisit kalıntı miktarı konusunda bir anlaşma bulunmaktadır. Rusya'ya ihraç edilen her parti üründe mutlak surette kalıntı analizleri yapılmaktadır.

Almanya

Almanya 2012 yılı verilerine göre 3 milyon tondan fazla sebze ithal etmiştir. Domates ve hıyar bu ithalatın %40'ını oluşturmaktadır. Almanya'ya yapılan sebze

ihracatından ülkemiz 42.5 milyon dolar gelir elde etmiştir (Anonim, 2015b).

Bulgaristan

Bulgaristan iklim ve toprak özellikleri bakımından sebze yetiştiriciliğine elverişlidir. Tarım alanlarının %2.2-2.4'i sebze yetiştiriciliğinde kullanılmaktadır. (Anonim, 2015c). Ülkedeki yıllardan beri süregelen ekonomik krizler sebze üretimini olumsuz etkilemektedir. Sebze üretiminde yüksek girdi maliyetleri nedeniyle Türkiye ve Makedonya'dan ithal etme yoluna gitmektedirler. Ülkemizin Bulgaristan'a daha çok domates satmakta ve bu pazarındaki en büyük rakibi Yunanistan'dır (Ocaklı, 2015).

Hollanda

Hollanda'da sebze bakımından üretici bir ülke konumunda olup, ülkede domates, kabak, patlıcan gibi birçok sebze yetiştirilmektedir. İthalat edilen sebze miktarı ürüne ve mevsime göre değişim göstermektedir. Hollanda ülkemizin önemli sebze pazarlarından birisidir. Ülkemiz, 2014 yılı verilerine göre, Hollanda'ya yaklaşık 9.000 ton sebze ihracatı gerçekleştirmiştir.

Yunanistan

Coğrafi yakınlık ve nakliye maliyetlerinin az olmasından dolayı önemli bir ihraç pazarımız konumundadır. Domates, biber, kabak ve hıyar ihraç ettiğimiz başlıca ürünlerdendir.

Avusturya

Domates, soğan, havuç, hıyar, marul Avusturya sebze pazarda yer bulan ürünlerimizdendir (Ocaklı, 2015).

Sonuç

Ülkemizden yapılan sebze ihracatlarında son yıllarda genellikle alıcı-pazar ülke ile olan siyasi ilişkilerimiz ve o ülkenin ekonomik durumu belirleyici olmaktadır. Geçmişte Ortadoğu pazarı ile günümüzde Rusya pazarları buna en güzel örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında bize sebze ihracatını arttırmamızı sağlayacak İyi Tarım Uygulamalarının benimsenmesi gerekmektedir. Bu uygulamalarının ihracatçı ve üreticiler tarafından benimsenmesi gerekmektedir. İhracatçı ve üreticiler eğitime tabi tutularak kimyasal kalıntı ve pestisit hakkında bilgilendirilmelidir. Pazar talebine uygun ürünlerin üretiminin sağlanması, yeni pazar

olanaklarının araştırılması ve bu pazarlara girmemizi sağlayacak ürünlerin üretilmesi, ihracatta teşvik sisteminin artırılması gerekmektedir. Üniversite ve araştırma kuruluşlarının hem ıslah hem de pazarlama ve muhafaza konusunda ihracatçılara destek sağlamalıdır. Ayrıca ihracatta karşılaşılan sorunların bir an önce çözülmesi ve açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Devletimizin hem üreticilere hem de ihracatçılara yol ve hedef gösterici olmalıdır.

Kaynaklar

- Abak, K., Düzyaman, E., Şeniz, V., Gülen, H., Pekşen, A., Kaymak, H.Ç., 2010. Sebze üretimini geliştirme yöntem ve hedefleri. VII. Ziraat Kongresi, 11-15.
- Akbay, C., Candemir, S., Orhan, E., 2005. Türkiye'de yas meyve ve sebze ürünleri üretim ve pazarlaması, KSÜ Fen ve Mühendislik Dergisi, 8(2):96.
- Anonim, 2015. <http://www.iib.org.tr/tr/birliklerimiz-yas-meyve-sebze-ihracatcileri-birligi.html> (Erişim Tarihi: 26.02.2015).
- Anonim, 2015b. <http://www.freshplaza.com/article/108911/Germany-imports-3-million-tonnes-of-vegetables> (Erişim Tarihi: 01.08.2015)
- Anonim, 2015c. <http://www.ithalatihracat.biz/?pnun=567> (Erişim Tarihi: 10.03.2015)
- Eraktan, G., Arısoy, H., 2012. Türkiye'nin yaş meyve-sebze ihracatı. Sektörel etütler ve araştırmalar. İstanbul Ticaret Odası. Yayın no: 2010-92
- Megep., 2007. Bahçecilik sebzeçilik, Ankara
- Türkay, C., 1998. Konserve meyve sebze. Gıda Dergisi (Temmuz-1998), 56-59

Çizelge 1.Dünya sebze üretimi (ton) (FAO, 2012)

Sıra	Ürün Adı	2012
1	Domates	161.793.834
2	Karpuz	105.372.341
3	Kuru Soğan	82.851.732
4	Lahana	70.104.972
5	Hıyar ve Kornişon	65.134.078
6	Patlıcan	48.424.295
7	Havuç ve Şalgam	36.917.246
8	Biber	31.171.567
9	Marul ve Hindibağ	24.946.142
10	Kabak	24.836.877
	Genel Toplam	1.106.133.865

Çizelge 2. Ülkelere göre sebze üretimi (ton) (FAO., 2012)

Sıra	Ülke Adı	2012
1	Çin Halk Cumhuriyeti	573.935.000
2	Hindistan	109.140.990
3	A.B.D	35.947.720
4	Türkiye	27.818.918
5	İran	23.485.675
6	Mısır	19.825.388
7	Rusya	16.084.372
8	İtalya	12.297.645
9	İspanya	12.531.000
10	Meksika	13.599.497

Çizelge 3. Ülkemizde yaş sebze üretimi (ton)

ÜRÜNLER	2012	2013
Domates	11.350.000	11.820.000
Karpuz	4.022.293	3.854.382
Soğan (kuru)	1.735.857	1.915.326
Biber	2.048.568	2.127.352
Hıyar	1.741.878	1.775.632
Kavun	1.688.687	1.688.312
Patlıcan	799.285	824.341
Fasulye	621.036	627.782

Çizelge 4. Ülkemizde sebze ihracatı (AKİB)

2014	Miktar (Ton)	DEĞER (\$)
DOMATES	591.830	430.223.859
BİBER	82.759	80.463.535
HIYAR, KORNİŞON	103.808	77.548.864
SOĞAN, ŞALOT	225.331	37.140.532
KABAK	54.246	34.610.500
PATLICAN	20.864	14.044.779
HAVUÇ, TURP	43.991	6.397.089
MANTAR	406.387	6.178.895
DİĞER SEBZELER	2.703	4.573.187
MARUL,HINDIBA	5.755	4.418.090

Çizelge 1.5. Sebze ihracatı yaptığımız ilk 10 ülke (AKİB)

2014	Miktar (Ton)	Değer (\$)
RUSYA FEDERASYONU	533.570	382.344.248
ALMANYA	32.785	42.691.603
UKRAYNA	57.909	35.883.194
BULGARİSTAN	85.903	44.949.042
IRAK	152.355	28.961.795
SURİYE	13.939	2.972.079
ROMANYA	38.195	33.931.278
MOLDAVYA	25.512	13.607.300
HOLLANDA	8.923	10.996.265
GÜRCİSTAN	70.543	18.461.861